

Розділ 1

Я народився 1927 року, єдина дитина англійців, виходців із середнього класу, вихованих у гротескній видовженій тіні потворної карлиці — королеви Вікторії, які так і не спромоглися глянути згори на історію, щоб вибратися звідти. Закінчивши привілейовану приватну школу, я два роки марнував час у війську, а тоді вступив до Оксфордського університету. Ось там і почав розуміти, що я зовсім не такий, яким хотів бути.

Набагато раніше я втямив, що мені придалися б інші батьки та предки. Батько був бригадний генерал — аж ніяк не завдяки якимсь видатним професійним здібностям, а тільки тому, що у відповідний час дожив відповідного віку; мати могла послужити справдешнім зразком дружини майбутнього генерал-майора. Зокрема, вона ніколи не перечила йому й завжди — навіть тоді, коли чоловік перебував за тисячі миль від домівки — поводитися так, ніби він у сусідній кімнаті прислухається до жіничиних слів. Поки тривала війна, я рідко бачився з батьком і в довгих проміжках між побаченнями вимріював його образ, менш чи більш близький до ідеалу, та не пізніш як на третю добу генеральської відпустки цей образ генеральним (неоковирний, зате доречний каламбур) чином руйнувався.

Як і всі люди, що не доросли до своєї посади, він чіплявся за показне, несуттєве та дріб'язкове й, замість ворушити звивинами, клепав собі панцир із гучних, писаних з великої літери слів: Дисципліна, Традиція, Почуття Обов'язку... А коли я наслідуювався суперечити (таке траплялося дуже рідко), батько брав одне з цих священних слів і лупив ним мене по голові; безсумнівно, у такий самий спосіб він поводився зі своїми підлеглими. Якщо хтось із них відмовлявся підкоритися й принишкнути, то генерал злостився, а точніше — дозволяв собі злоститися. Ця злість була схожа на лютого рудого пса, якого будь-коли можна спустити з ланцюга.

За родинним переказом, доволі надуманим, наші предки емігрували з Франції після скасування Нантського едикту — гугеноти-шляхтичі, далекі родичі Оноре Д'Юрфе, автора «Астреї», бестселера сімнадцятого сторіччя. Щоправда, — якщо не врахувати колеги Карла Другого у віршомазанні, Тома Дюрфея¹⁰, спорідненість з яким не менш сумнівна, — ніхто з нашого роду не мав нахилу до творчості; у всіх поколіннях ці матроси, капітани, священники та дрібні землевласники різнилися тільки одягом і потерпали від згубної пристраси до азартних ігор. Мій дід мав чотирьох синів. Двоє не повернулися з Першої світової війни, а третій вибрав бридкий спосіб позбутися атавістичного спадку — втік до Америки, не оплативши картярських боргів. Мій батько — наймолодший із братів, прикметний усіма тими рисами характеру, які належало б мати найстаршому, ніколи не обмовлявся про життя цього втікача, тож не знаю, чи він ще живий і чи є в мене по той бік Атлантики двоюрідні брати та сестри.

Ще старшокласником я втямив, що мої батьки хибують на велику ваду — не відчувають нічого іншого, крім зневаги, до способу життя, який мені хотілося б

¹⁰ Томас Дюрфей (1653–1723) — англійський літератор, автор пісень і 32 драматичних творів.

провадити. Я успішно студював англійську мову, публікував у шкільному журналі вірші під псевдонімом і вважав Дейвіда-Герберта Лоуренса найвидатнішою людиною сторіччя. Мої батьки, звісно ж, не читали цього письменника, а якщо й чули про нього, то хіба що у зв'язку з «Коханцем леді Чаттерлей».

Я поблажливо ставився до матиної м'якої емоційності та батькових нападів нестримних веселощів. Деякі їхні риси характеру мені завжди подобалися, хоча самі батьки були проти такого вподобання. На час, коли згинув Гітлер, а мені стукнуло вісімнадцять, я сприймав батька й матір тільки як достачальників матеріальних благ, мусив виставляти напоказ формальну вдячність і не міг здобутися на відповідні синівські почуття.

Я провадив подвійне життя і в школі набув репутацію естета й циніка часів війни. Довелося таки піти в армію, на те мене спонукали Традиції та Жертвенність. Я запевняв усіх (і директор школи підтвердив ці запевнення), що маю намір згодом вступити до вишу. У війську й далі тривало подвійне життя: на людях я грав нудотну роль сина хвацького генерала Ерфе, а на самоті гарячково ковтав прозу видавництва «Пенгвін» і збірки віршів. Демобілізувався при першій же нагоді.

До Оксфордського університету я вступив у 1948-му. На другому році навчання в коледжі Магдаліни, зразу після літніх канікул, під час яких я майже не бачився з батьками, моєму батькові випало полетіти до Індії. Він узяв із собою матір. Літак, у якому вони подорожували, потрапив у грозу й, розбившись за сорок миль на схід від Карачі, став похоронним вогнищем із залізяччя та високооктанового бензину.

Коли минув перший шок, мені зразу ж полегшало, я почувся на волі. Мій найближчий родич, материн брат, фермерував у Рудезії, тож тепер не було кому наступати на горло моєму «я» — як на мене, справжньому. Звичайно ж, моїм слабким місцем була синівська шанобливість, зате я добре орієнтувався в модних інтелектуальних течіях.

Принаймні вважав, що добре орієнтуюся, — як і інші диваки, мої однокашники з коледжу. Заснувавши невеличкий клуб під назвою «*Les Hommes Révoltés*»¹¹, ми пили сухий херес і (як спротив моді на грубововняне ура-патріотичне дрантя кінця сорокових років) одягали темно-сірі костюми та чіпляли на шию чорні краватки. На наших зустрічах ми дискутували про буття й небуття¹², а безладний спосіб життя називали екзистенціалістським. Невтасмиченим людям він видався б примхливим, геть егоїстичним. Нам годі було втямити, що герої (чи антигерої) французьких екзистенціалістських романів живуть на папері, а не в дійсності. Ми силкувалися мавпувати з цих героїв, помилково вважаючи метафоричний опис складних станів духу готовим рецептом правильної поведінки. І, як годиться, проймалися непідробним болем. Багато хто з нас попросту хотів видаватися оригіналом — у душі вічного оксфордського дендизму. У клубі таке вдавалося.

¹¹ «Бунтівливі люди», від заголовка книжки Альбера Камю «*L'Homme révolté*».

¹² «Буття і ніщо» («*L'Être et le Néant*»), твір Жана-Поля Сартра.

Я набрався звички до розкоші й набув штучних манер. Діставши диплом середнячка, тішився високою ілюзією — вважав себе поетом. Ніщо не стоїть так далеко від поезії, як моя тодішня псевдоаристократична — з претензіями на всевідання — знудженість життям взагалі й зароблянням на життя зокрема. Я не доріс до розуміння, що цинізмом завжди маскують нездатність зарадити собі — коротко кажучи, імпотенцію, і що найбільше зусилля доводиться докласти до того, аби зневажати саме зусилля. Правда, я засвоїв крихту завжди корисної сократівської чесноти — найбільшого дару нашій культурі від Оксфорда. Ця дешиця допомагала мені від випадку до випадку поступово усвідомлювати, що не можна обмежуватися бунтом проти свого минулого. Одного разу в колі друзів я зопалу наговорив багато чого прикрого про армію, а коли повернувся додому, раптом збагнув: саме мої безкарно виголошені тиради, від яких мій покійний батько, мабуть, перевертається в могилі, свідчать про те, що я й досі під його впливом. Річ у тому, що я не був природженим циніком. Стався таким із потреби бунтувати. Відкинувши те, що ненавидів, я не знайшов того, що можна було б полюбити, тож удавав, що у світі ніщо не заслуговує на любов.

Я ступив у світ, добряче запасшись усім, що мало прикрвати мене на невдачі. В батьковому панцирі основних понять не було Фінансової Обачности. Генерал завжди оплачував величезні, аж смішні рахунки в Ладброука¹³, та й в офіцерському клубі витрачав захмарні суми, бо прагнув бути популярним і брак особистого шарму компенсував надміром спиртних напоїв. Заплативши податок на спадок і витратившись на адвокатів, я залишився з рештками батьківських грошей, на які годі було прожити. Хоч куди я пробував влаштуватися — чи то на дипломатичну, цивільну й колоніальну службу, чи то в банки, торговельні заклади та рекламні агенції, всюди вже з першого погляду робота видавалася понад міру передбачуваною й нудною. Я відбув кілька співбесід, а що не вважав за потрібне симулювати палкий ентузіазм, якого в нас сподіваються від службовця-початківця, то всі ці спроби випали невдало.

Кінець кінцем я вчинив так само, як і незліченні оксфордські випускники з цілої низки поколінь: відповів на оголошення в «Таймс едьюкейшнл сапплмент»¹⁴ і подався до абиякої приватної школи на сході Англії. Там зі мною побалакали й запропонували вчителювати. Згодом я дізнався, що в той час, коли до початку семестру залишалось три тижні, на цю роботу, крім мене, претендувало всього двоє випускників-редбриківців¹⁵.

Масовий продукт середньої верстви суспільства — хлопці, яких я мав просвіщати, були нікудишні учні; кошмарне містечко могло в будь-кого викликати клаустрофобію; ну а найнестерпнішою річчю виявилась учительська кімната. Йдучи з неї на урок, я почував полегшу. Над нами, педагогами, понурою хмарою нависали

¹³ Лондонська букмекерська контора.

¹⁴ Освітній додаток газети «Таймс».

¹⁵ Редбрик (англ. red brick — «червона цегла») — поточна назва англійських вишів, заснованих у XIX й першій половині XX століття. До початку 1960-х років була іронічною, відтоді стала нейтральною з певним шанобливим відтінком.

нудьга й мертвотна обумовленість дальшого життя. Справдешня нудьга, а не вдавана модна хандра. Вона породжувала лицемір'я, святенництво, безсильну лютю старих учителів, свідомих свого краху, і молодих, що дожидалися такого самого краху. Оті старигани наводили на думку проповідь під шибеницею. Досить було глянути на них — і йшла обертом голова, немовби цей погляд кинуту в бездонну яму людської марноти... Десь такі враження в мене були впродовж другого семестру в школі.

Неси́ла мені марнувати життя, тиняючись у такій Сахарі. Що гострішало це відчуття, то виразнішав висновок: ота за́костеніла бундючна школа — не що інше, як іграшковий макет усієї Англії, й не вдасться його спекатися, якщо не вийдеш за кордон. Як на те, мені ще й набридла дівчина, з якою я зустрічався.

Мою заяву про звільнення прийняли з розумінням і з умовою, що я попрацюю ще до кінця навчального року. Я не раз натякав про свою непосидючість, ну а директор з першого ж разу виснував, що мене тягне до Сполучених Штатів чи домініонів.

— Я ще не вирішив остаточно, пане директоре.

— Як гадаю, ми могли б зробити з вас, Ерфе, непоганого вчителя. Та й ви, знаєте, могли б на нас добре вплинути. Ет, тепер пізно про це говорити.

— Мабуть, так. На жаль.

— Не схвалюю мандрів по за́раницях. Раджу вам залишитися. Втім... *vous l'avez voulu, Georges Danton. Vous l'avez voulu*¹⁶.

Дуже промовиста помилка в цитуванні.

У день мого від'їзду лив дощ. Мене переповнювало радісне збудження — дивовижно розкішне відчуття окриленості. Я не знав, куди подамся, зате знав, чого мені треба. Чужої землі, чужих людей, чужої мови і — тоді я ще не міг вбрати цю думку у слова — чужої таємниці.

Розділ 2

Дізнавшись, що Британська рада¹⁷ набирає працівників, у перших числах серпня я приїхав на Дейвіс-стріт. Співбесіду зі мною провадила завзята дама, схиблена на так званій культурності, — по її словниковому запасі і манері зверхньо говорити можна було розпізнати вихованку Роудинської школи¹⁸.

Дуже важливо, довірилася мені дама, щоб за рубежем «нас» репрезентували найдостойніші люди, але надто вже марудно давати оголошення про кожну

¹⁶ Правильна цитата з комедії Мольєра «Жорж Данден»: «*Vous l'avez voulu, Georges Dandin*» — «Ви цього хотіли, Жорже Дандене» (франц.).

¹⁷ Неміністерський департамент уряду Великобританії, що поширює британську культуру за межами країни.

¹⁸ Школа-інтернат для дівчат 11 — 18 років у селищі Роудин, в передмісті Брайтона (Великобританія).

вакансію й говорити з кожним претендентом; та й, зрештою, за кордоном доводиться обмежувати кількість персоналу. Ось тут дійшло до суті справи: можна розраховувати тільки на посаду шкільного вчителя англійської мови.

— Це вас не дуже лякає?

— Дуже, — відповів я.

Наприкінці серпня я на безбач дав оголошення в газеті. Мовляв, ладен виїхати хоч куди й робити хоч що. Надійшло кілька відгуків. Крім брошурок із нагадуваннями, що моя доля в руці Божій, було три чарівливі листи від голоштанних проїдисвітів, завжди готових поживитися за чужий рахунок. У четвертому йшлося про нещоденну, дуже добре оплачувану роботу в Танжері (чи знаєте ви італійську мову?). Я написав туди, але так і не дістав відповіді.

Наближався вересень, я помалу втрачав надію. Подумки бачив себе самотньо запертим у глухий кут, змушеним знову гортати осоружний «Едьюкейшнл сапплмент» — безконечний сірий список безконечних сірих робіт. Що ж, одного ранку я таки повернувся на Дейвіс-стріт і спитав, чи немає вчительських вакансій у Середземномор'ї. Моя знайома дама, що неймовірно надуживала слова «дуже», «неймовірно» та «страшенно», пішла по папку. Сидячи в приймальні під цеглясто-помідорною картиною Метью Сміта¹⁹, я уявляв себе в Мадриді, Римі, Марселі, Барселоні... ба навіть у Лісабоні. За кордоном усе інше. Там не буде вчительської і я писатиму вірші. Тим часом повернулася службовка. Їй страшенно прикро, але всі хороші місця вже зайнято. Ось що залишилося — запит із Мілана. Я заперечливо хитнув головою. Дама поспівчувала мені.

— Є ще ось це, останнє оголошення. Ми тільки-но його надрукували, — сказала вона й простягла мені витинок із газети.

ШКОЛА ІМЕНІ ЛОРДА БАЙРОНА, ФРАКСОС

Школа імени лорда Байрона (Фраксос, Греція) до початку жовтня оголошує вакансію молодшого викладача англійської мови. Претенденти повинні бути неодружені й мати диплом англійського філолога. Знати новогрецьку мову не обов'язково. Платня — еквівалент шестиста фунтів за рік. Передбачено контракт на два роки, його можна буде поновити. Затрати на проїзд компенсуються на початку й наприкінці контрактного терміну.

Службовка дала мені ще проспект, що нуднувато конкретизував оголошення. Фраксос — острів в Егейському морі, близько вісімдесяти миль від Афінів. Школа імени лорда Байрона — «один із широко відомих пансіонів Греції, зорієнтований на зразок англійських ексклюзивних шкіл», — звідси й назва. Либонь, там є все, що має бути в такому навчальному закладі. В учителя не більше як п'ять уроків за день.

— Цю школу неймовірно вихваляють. А сам острів — просто-таки рай земний.

— А ви самі там бували?

¹⁹ Метью Сміт (1879—1959) — англійський художник-постімпресіоніст.

Цій дамі десь під тридцять. Вроджена стара діва, така вже неприваблива, що через свої шикарні убори й надмірний макіяж геть жалюгідна, схожа на гей-шу-невдачу. Та ні, вона не була на цьому острові, але всі так кажуть. Я ще раз прочитав оголошення.

— А чому вони так довго барилися?

— Наскільки знаємо, вони вже мали якогось кандидата. Не від нас. Там вийшла якась жахлива плутанина.

Я знову глянув на проспект.

— Досі ми не добирали їм кандидатур, — вибачливо усміхнулася вона, виставивши завеликі зуби. — А тепер допомагаємо тільки з люб'язності.

У щонайкращій, на яку тільки спромігся, оксфордській манері я спитав, чи можна запросити її на ленч.

Повернувшись додому, я заповнив бланк, який дамочка принесла до ресторану, зразу ж вийшов і кинув його в поштову скриньку. З дивовижної примхи долі того самого вечора я познайомився з Алісон.

Розділ 3

Як на тодішні часи, коли ще не все дозволялося, і на свій вік, я набрався чималого досвіду в амурних справах. Дівчатам — принаймні певному їх різновиду — я подобався, мав автомашину (тоді мало хто із старшокурсників міг таким похвалитися) і сякі-такі грошенята. Був не бридкий і, що найважливіше, козиряв своєю самотністю, а кожний джигун знає, що така риса — безвідмовна зброя в завоюванні жінок. Мій спосіб полягав у тому, щоб спершу справити враження непередбачуваної, цинічної та збайдужілої людини, а тоді, на зразок фокусника, що несподівано видобуває кролика, виставити напоказ своє самотнє серце.

Хоч я не колекціонував перемог, та перед випуском з університету вже добра дюжина дівчат відділяла мене від втрати звання дівича. Однаково приємно було від любовних успіхів і від того, що романи тривали недовго. Як ото у вправного гольфіста, що зневажає свій вид спорту. Грає чи не грає — все одно йому на добре виходить. Більшість моїх романів випадала на канікули, якнайдалі від Оксфорда, бо тоді на початку навчального року можна було безкарно втекти з місця злочину. Іноді якийсь тиждень-другий тривало набридливе листування, але невдовзі я ставив самотнє серце на місце, «набирився відповідальності перед собою й усім своїм життям» і надівав маску лорда Честерфілда. Навчився так само майстерно обривати зв'язки, як і встановлювати їх.

Усе це могло б видаватися — зрештою, так і було насправді — холодним розрахунком, але мною керувала не те що безсердечність, а нарцистична впевненість у перевагах такого стилю життя. Я хибно вважав любов'ю до свободи полегшу, з якою покидав дівчат. Чи не єдине можу сказати на свою користь — я дуже рідко брехав і, перш ніж роздягнеться котра вже з ліку жертва, старався, щоб вона усвідомила різницю між розвагою в ліжку й одруженням.

Згодом, на сході Англії, справа ускладнилася. Я почав залицятися до дочки одного зі старших викладачів. Вона відзначалася типовою англійською вродою; як і я, ненавиділа провінцію й була начебто палка та жагуча. Запізно втямивши, що ця жагучість аж ніяк не безкорислива й дівчина хоче заміж, я розгубився. Нудило від думки, що задоволення звичайнісінької тілесної потреби загрожує зіпсувати все моє життя. Якось одного вечора я мало не піддався цій Джанет, рідкісній дурепі, яку не кохав і не міг покохати. Довго мучив мене спогад про наше прощання у довжелезну липневу ніч — гіркі докори й ридання в автомобіні на морському узбережжі. На щастя, я був певен — і вона знала про цю певність, — що Джанет не вагітна. Я поїхав до Лондона, твердо постановивши якийсь час триматися осторонь жінок.

Квартира на поверх нижче тої, що я винаймав на Рассел-сквері, більшу частину серпня стояла порожняком, та однієї неділі там загрюкали двері, затупіли ноги й зазвучала музика. У понеділок я розминувся на сходах з двома нецікавими на вигляд дівчатами й почув, що вони дуже вже коротко й немилозвучно вимовляють закрите «а» — як «е». Еге ж, австралійки. І ось настав вечір того дня, коли я мав ленч із міс Спенсер-Гейг, а була це п'ятниця.

Десь о шостій у мої двері хтось постукав. Виявилось, що це огрядніша з двох дівчат.

— Привіт. Я Маргарет. Живу внизу, — вона простягла руку. Я потиснув. — Дуже рада з тобою познайомитися. У нас вечірка з випивкою. Ти б не прийшов?

— Гм, я якраз...

— Навряд чи висидиш у себе, бо ми наробимо галасу.

Звичайна річ — запросити в гості сусіда, щоб потім не нарікав на гармидер. Я завагався, а тоді знизав плечима.

— Гаразд. Дякую.

— Чудово. О восьмій, га?

Вона вже була рушила від дверей, але обернулася.

— Ти прийдеш з дівчиною чи сам?

— Та ні, я тепер один.

— Ми цю справу залагодимо. Бувай.

І пішла. А я вже шкодував, що згодився.

Почувши, що внизу зібралось доволі гостей, я зійшов туди. Сподівався, що всі страшненькі дівчата — а вони завжди приходять перші — вже мають кавалерів. Двері стояли навстіж. Перейшовши через невеличкий передпокій, я став на порозі, тримаючи напоготові подарунок — пляшку алжирського червоного вина — й шукаючи оком у набитій людьми кімнаті дівчат, яких учора зустрів на сходах. Галасливі чолов'яги з австралійським акцентом, шотландець у спідниці-кілті, кілька вихідців із карибських островів. Не для мене такий гурт. Я вже намірився вислизнути звідти, аж хтось увійшов і зупинився в мене за спиною.

Була це дівчина приблизно мого віку, з невеликим наплічником і важкою валізою, у світлому макінтоші, пом'ятому й поношеному. Її обличчя й руки покривала така засмага, яку можна набути тільки за кілька тижнів під південним пекучим

сонцем. Вигоріле до білини довге волосся — незвична річ, бо за тодішньою модою дівчата носили зачіски, як у безпритульних хлопчиків. У цій прибулиці було щось німецьке чи данське — неначе й дитяче, сирітське, а однак перверсійне та гріховне. Вона відступила назад і дала мені знак підійти, коротко, блідо й нешироко усміхнувшись.

— Чи не могли б ви знайти Мерґі й попросити її вийти?

— Марґарет?

Вона кивнула. Я пропхався через переповнену кімнату й застав Марґарет на кухні.

— Привіт! Ти таки прийшов.

— Тебе там хоче бачити якась дівчина з валізою.

— От тобі й на! — відрубала Марґарет, обернувшись до жінки, що стояла за нею.

Я відчув щось недобре. Моя знайома повагалася й поставила на стіл літрову пляшку пива, яку мала відкоркувати. Прилаштувавшись за пухкими широкими плечима Марґарет, я рушив за нею крізь юрбу.

— Алісон! Ти ж сказала, що приїдеш наступного тижня.

— Так, Мерґі, але я витратила всі гроші, — сказала прибулиця, зробивши міну заблукалої дитини й кинувши на подругу винуватий і водночас викличний погляд. — Чи повернувся Піт?

— Ні, — відповіла Мерґі й додала, застережливо стиснувши голос: — Але тут Чарлі та Білл.

— *Oh merde!*²⁰ — спересердя кинула засмагла дівчина. — Мені конче треба викупатись.

— Чарлі налив у ванну по вінця води й повкидав туди пиво, щоб охололо.

Алісон зажурилася.

— Можете скористатися моєю ванною, — втрутився я. — Я живу на поверх вище.

— Так? Алісон, познайомся, це...

— Ніколас.

— Ой, справді? Я тільки-но приїхала з Парижа.

Я зауважив, що з Марґарет вона говорить майже як австралійка, а зі мною — майже як англійка.

— Звичайно. Я проведу вас.

— Спершу візьму щось переодягнутися.

Як тільки вона зайшла до кімнати, пролунали вигуки.

— Привіт, Еллі! Де ти була?

До Алісон підійшло кілька австралійців, і кожного вона цмокнула. Марґарет, одна з тих товстюлок, що люблять опікуватися худорлявенькими, зразу ж відсунула їх убік.

Алісон принесла одягу на зміну, й ми рушили вгору.

— Господи Ісусе, — сказала вона. — Оті ще мені австралійці.

— Де ви побували?

²⁰ Лайно! (франц.).